

ИНДИЈА У СРПСКОЈ КЊИЖЕВНОСТИ И КУЛТУРИ

Индија и српска књижевност, зборник радова, уредник Немања Радуловић, Задужбина „Доситеј Обрадовић”, Београд 2021

Седми по реду зборник научних радова који је објавила Задужбина „Доситеј Обрадовић” није књига велика по свом обиму нити по тиражу, али јесте велика по смисаоном замаху свога наслова: *Индија и српска књижевност*. Читалачку пажњу при сусрету са овом публикацијом најпре побуђује чињеница да се у њеном називу значењски додирује нешто познато и присно, као српска књижевност, са оним што је у нашем доживљају велико, далеко, непознато и чудесно, као што је Индија – та земља коју је још Вук, користећи се неколиким стиховима усмене традиције, у речнику описао не као географски појам и стварни простор, већ као бајковито место и измаштан свет: „Ће штир коњу расте до кољена / Ћетелина трава до рамена, / Откле никад не залази сунце”. Привлачна моћ наслова новог зборника Доситејевог задужбине отуда потиче из најмање два извора: први је својеврсна семантичка напетост што настаје дотицајем двеју супротности, односно спојем познатог и непознатог, блиског и далеког, домаћег и страног, а други би се могао препознати у имплицитно садржаном обећању да ће се тај чудновати српско-индијски контакт сагледати непосредније, постојеће културолошке непознанице у одређеној мери разрешити, а читању бити дата аура једног, пре свега, откривалачког искуства. Послуживши се метафором којом је уредник зборника, Немања Радуловић, започео своју „Реч унапред”, могли бисмо истаћи да је, с једне стране, објављивањем ове књиге тек започет опсежан и можда недовршив подухват научног расветљавања разноврсних начина на које се на обзорју нашег језика, фолклора и књижевности пројављује лик Индије, али да је, са друге, страницама ове публикације засигурно попуњено неколико празних места на полицама историје српске културе. Пошто су слике Индије у наш духовни хоризонт, поред свих других начина, пристизале и посредством путописа, ваљало би указати на лепу симболику што производи из чињенице да се зборник који се бави индијским темама објављује управо под окриљем нашег, уз Светог Саву, у културолошком смислу најзначајнијег путника – Доситеја Обрадовића.

Мотивисана широким значењским захватом наслова, у читалачкој свести се рађају питања о томе како изгледа тај простор на коме се српски и индијски свет сусрећу, на којим то тачкама ове две традиције долазе у однос, и какви су правци тих разноврсних културних кретања? Како нам прилози зборника показују, српски уметници и научници, књижевници и историчари, испољавали су интелектуални интерес према Индији који је често био обележен и извесним степеном фасцинираности,

због чега је њихова жеља за упознавањем ових далеких и културно раскошних простора изнутра неретко била грејана и радошћу чуђења. Међутим, неопходно је истаћи и то да је, будући препуштено научном ентузијазму појединаца, истраживање индијско-српских односа у домаћој академској средини било лишено било какве систематичности, ако се изузме постојање индолшке катедре у Загребу, настале тек у оквирима друге Југославије, на чијем се округлом столу *Јуџославени и Индија*, одржаном 1965. године, могла чути и понека реч о српској култури.

Говорећи у начелу, и ризикујући пад у непримерено упрошћавање ствари, могло би се казати да читање радова овог зборника, између осталог, открива да су путање српских тежњи ка познању индијског света биле у најмању руку двојачке. Прва се остваривала путовањима, дакле, распростирала хоризонтално, а потом уобличавала посредством путописне прозе, у којој увек има и нечег огледалског, јер у ономе што путописац у туђини види, односно у ономе што су наши путници и писци уочавали у непосредном дотицају са Индијом и њеним како материјалним тако и духовним богатствима, у себи садржи, по логици повратног дејства, и елементе нашег портрета, слику нас самих. Друга путања овог додира је вертикална, због тога што се простире по дубини и сеже у корен истраживаних појава, а тиче се превасходно настојања да се у основама наше усмене и књижевне старине препознају трагови индијских извора, то јест да се изнађу поуздане паралеле и пронађу, или барем наслуте, конкретни садржаји и главна својства заједничког језгра српске и индијске усмене традиције. У основи оваквих истраживачких амбиција није тешко препознати тежњу да се одговори на питање колико је заправо Индије похрањено у нама, односно чува ли наш поглед на свету у себи и једну стару и прастару, запретену, али ипак уочљиву, индијску димензију?

Премда се на први поглед чини да седам текстова, колико их зборник броји, није довољно чак ни да се начне насловом књиге најављена тема, читалац врло брзо увиђа да сабраним радовима нису само тематизовани појединачни дотицаји српске и индијске духовне баштине већ је њиховом истраживачком и садржинском разноликошћу врло упечатљиво предочено седам читавих аспеката српско-индијских културних односа. Прилога је, дакле, по броју релативно мало, али је заузврат њиховим унутрашњим погледом обухваћено изразито много: од епских традиција до међуратних интелектуалних струјања, од фолклорне имагинације до ренесансних књижевних стилизација, од идеја о пореклу Словена до импресионистичким поступцима сазданих путописних слика.

Читајући зборник *Индија и српска књижевност*, то јест студију Александра Ломе, можемо сазнати, рецимо, колико дубоко сеже семантички корен заклетве: „тако ми овога кола небеснога”, у каквом значењском саодносу стоје речи „време” и „вртети се”, или у којој тачки смисла се додирују Карна из *Махабхарате*, Патрокло из *Илијаде* и Милош Обилић

из косовског епоса. На сличан начин нам и прилог Лидије Делић открива да је спектар представа о Индији у нашем усменом фолклору изразито разуђен, првенствено због тога што су се претпоставке о овој далекој источној земљи, као месту хетеротопије, у колективној имагинацији лако прилагођавале различитим тематским круговима народних песама. Отуда не чуди што је Индијом некад називан проклети простор „Божјег незакоња”, означавано станиште смрти или обележавана средишња, лиминална зона, аналогна хтонском простору горе (која се у песамама с темом „женидбе с препрекама” простира између две безбедне крајње тачке: невестиног и младожењиног дома), а некад упућивано на бајковиту, идеалну земљу, односно свет плодности, обиља и благостања.

Сусрет се оваквим сазнањима истанчава свест о нашој традицији и шири хоризонт раумевања српске културе, јер читалац слуги померања у елементарној равни ствари, осећа да се неким од основних културних појмова откривају нова тежишта, да се пред њим, у извесном смислу, расветљава не само корен већ и корен корена. Фигуративно речено, читањем радова сабраних зборником *Индија и српска књижевности* доживљај наше усмене традиције као да намах задобија неколико нових подземних спратова.

Када је пак реч о домаћој путописној књижевности, чијим су се тематски релевантним примерима бавили Горан Максимовић и Нађа Ђурић, важно је нагласити да се у оку путописаца, који у једном метонимијском и симболичком смислу представљају сочива српске културе, при сусрету са овом земљом, пре свега, рађала дубока фасцинираност оним што је велико и другачије, а што, у појединостима, проистиче из верске разноликости, културне раскоши, друштвене раслојености и природних богатстава Индије. Међутим, иако је у доживљају наших путника поступно расло осећање другости, оно се у коначници није преобраћало у негативност затварања пред новим и непознатим, које би онда врхунило искуством страности већ напротив, интензиван утисак о другости на подлози српске културне отворености резултирао је енергијом привлачности, жељом за додиром и сазнавањем, па чак и тежњом за неком врстом саживљавања и сједињења – о чему речито сведочи чињеница да се аутор књиге *Тамо амо њо Исцоку* испод појединих текстова потписивао не као Милан Јовановић Морски већ као Милан Јовановић Бомбајски. Путописци у таквим тренуцима надрастају своју основну улогу, јер више не представљају само путнике са наглашеним литерарним амбицијама, који иза себе остављају тек једно књижевнодокументарно дело или, у бољем случају, књижевноуметничко сведочанство о некој далекој земљи, већ постају виновници својеврсне културне мисије, односно литерарне фигуре чија главна вредност није у смелости пуког отискивања у *бели свет* него у томе што су личним трудом и посведоченом сазнајном и хуманистичком отвореношћу спрезали стварне везе између удаљених

традиција, због чега Горан Максимовић Јовановићево дело с правом назива *Њујојисном сџудујом кулџуре*.

Радом Славка Петаковића интерпретативној анализи подвргнут је монолог једног од Држићевих оригиналних драмских ликова, то јест говор којим је не само евоцирана повест о путовању у Индије: Малу, Велику, Нову и Стару већ и откривена тајна о постојању два света и разлици између људи „нахвао” и људи „назбил”. Наиме, у прологу комедије *Дунго Мароје*, који је пред публиком у граду Светог Влаха изговорио негромант Дуги Нос од Велицијех Индија, као да је дошло до уметничке синтезе различитих литерарних и фолклорних представа о Индији, те је путописна прича о овим „земљама” предочена као низ изразито сложених и алгоријски заснованих доживљаја, којима се на посредан начин разрешавају многе загонетке људске природе, а пажљивом слушаоцу омогућава својеврсни сазнајни скок.

Немања Радуловић, уредник зборника и аутор завршног текста, истраживачку пажњу посветио је чињеници да се у првој половини двадесетог века, унутар ширег контекста индијско-српских културних контаката и духовних веза, веома значајним указивао начин на који су у српској културној јавности и различитим интелектуалним круговима перципиране личност и идеје Махатме Гандија. Домаћи интелектуалци махом су у Индији симболички препознавали парадигму читавог Истока, а затим, по истој логици, у фигури и мисији Махатме Гандија видели својеврсни доказ духовне виталности читавог индијског поднебља. Због тога тумачење и вредновање Гандијеве политичко-филозофске доктрине није значило само успостављање интелектуално-аналитичког односа наспрам једног савременог светског феномена већ је у одређеној мери имало и смисао вредносног опредељења.

Иако су између, рецимо, зенитиста и владике Николаја Велимировића постојале немале разлике у погледу на свет, и са једног и са другог становишта Махатма Ганди препознан је као аутентични глас Индије, а његовим речима није само признаван духовни ауторитет већ им је приписиван и својеврсни месијански ореол. У идеализованој Гандијевој слици зенитисти су видели обновитељску снагу која рушној Европи може донети препород, а владика Николај је на Гандија указивао као на пример да хришћанске методе, попут поста, молитве и ћутања, у домину политичких борби имају делатно дејство, премда их у овом случају спроводи један нехришћанин. Дакле, и једно и друго гледиште у Гандијевој појави уочава оваплоћење управо оних снага и врлина које недостају Европи тога времена. Лево оријентисани интелектуалци, као и они код којих је англофилска црта била израженија, имали су, разуме се, другачији дојам о политичком профилу индијског духовног вође. Међутим, не негирајући да је већ харизматична личност Махатме Гандија била довољна да изазове пажњу српске интелигенције, Немања Радуловић истиче

и то да су на представу која је о индијском вођи формирана у нашој јавности прилично утицале и силнице ширег, међуратног, друштвено-историјског контекста, када је Европи, односно свету у кризи и опадању, неретко супротстављан Исток као нека врста виталистичке антитезе.

Како видимо, зборником се склапа један садржински богат и колоритан мозаик дубоких српско-индијских духовних веза, културних додира, али и плодотворних интелектуалних и политичко-идеолошких утицаја. У том смислу, ова књига се по новини указује као једно лепо и значајно откриће, а по својој унутрашњој физиономији и научно-истраживачким донетима представља не само значајан прилог изградњи индологије у српској академској средини, већ и поуздан ослонац будућим књигама које ће се на ову, надамо се, наставити.

Мср Немања КАРОВИЋ
Учитељски факултет
Универзитета у Београду
nemanja.karovic@uf.bg.ac.rs